

POMORSKIE HISTORIE I BIOGRAFIE W DIALOGU Z WOJNĄ W TLE SŁOWO OD REDAKTORKI TOMU

Jako hasło tomu przedstawionego za rok 2022 przyjąłam *Pomorskie historie i biografie w dialogu*. Myślenie o dialogu w roku, w którym Rosja dokonała brutalnej napaści na Ukrainę, rozpętując dotykającą nas bezpośrednio wojnę, może być z jednej strony interpretowane jako wyraz poszukiwań jej zakończenia i przeciwdziałania podobnym tragediom w przyszłości. Z drugiej natomiast, mając na uwadze praktyczną niemożność prowadzenia jakichkolwiek rozmów z rosyjskim agresorem, można w tym widzieć cynizm wynikający z bezsilności. Jest i trzecia strona – to droga interpretacyjna, podążając nią, możemy dostrzec sens myślenia i pisania o dialogu w naznaczonym wojną roku 2022. Niektórzy badacze – jak Doreen Massey czy Edward Soja – twierdzą, że dla tezy o globalnym życiu nie ma argumentów. Życie bowiem toczy się zawsze i bezwzględnie gdzieś, ma miejsce. Lokalne przepracowywanie doświadczeń, w tym wojennych traum; komunikowanie się w warunkach równości i wzajemności (dialogowanie); partycypacja w miejscu, w którym się mieszka, uczy i pracuje na co dzień, stają się praktykowaniem demokratycznego współżycia społecznego; osiąganiem wspólności, która może nie tylko strzec przed nienawiścią, agresją i przemocą, ale i chronić, wspierać tych, którzy zaznali takich sytuacji. Ufam, że przedstawiona w tym tomie naukowa refleksja wokół pomorskich doświadczeń będzie służyła takim właśnie celom. Być może będzie służyła im tak, jak na konferencji Wydziału I Gdańskiego Towarzystwa Naukowego „Siły społeczne miasta” (17–18 października 2022 r.), kiedy o sile bombardowanego właśnie Charkowa mówiły jego mieszkanki Irina i Tetyana Razumenko, matka i córka, profesorki z tamtejszego uniwersytetu, dzisiaj wojenne uchodźczynie, z Polski zdalnie kształcące swoich studentów. Zawarte w tomie historie i biografie, rodem z Gdańska i z Pomorza, oraz inne wypowiedzi, np. głosy badaczek-artystek pochodzących z uwikłanych dziś w wojnę naszych sąsiedzkich krajów, pozostają ze sobą w żywej relacji. To relacja dialogiczna, oparta na wzajemności, i formacyjna, ponieważ kształtuje tożsamości i uczy podmiotowego, czułego na innych bycia we wspólnym świecie.

Dialog, o którym mowa, znajduje wyraz w treści trzech części wydzielonych w strukturze tomu: 1) Pomorskie historie, 2) Pomorskie biografie, 3) Dialog.

W pierwszej części zostały zebrane artykuły historyczne oraz takie, które opowiadają historie o ludowym charakterze, opierające się na przekazach kulturowych innych

niż historyczne. Artykuł Artura Jendrzejewskiego stanowi wynik studiów i badań poświęconych kadrom niemieckich struktur wywiadowczych działających na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Kadra ta rekrutowała się głównie z osób narodowości niemieckiej, ale tworzyły ją także wysoko postawieni polscy oficerowie, urzędnicy, jak również dezercerzy z polskiego wojska i inne osoby. Autor analizuje uwarunkowania tak złożonej struktury i odkrywając przed czytelnikiem pole gier toczonych między stroną polską i niemiecką, puentuje, że to niemiecki wywiad narzucał tempo i zakres szpiegowskiej rywalizacji i był silnie zdeterminowany w dążeniu do osłabienia państwa polskiego i ostatecznie jego upadku.

Z kolei artykuł Bartosza Gondka przybliży – można powiedzieć, że spektakularną – historię gdańskiego epizodu Rajdu Monte Carlo z 1966 r. Początki rajdu sięgają roku 1911, ale to, co zdarzyło się 55 lat później w Gdańsku, czyni tę gdańską edycję najbardziej wyróżniającą się i kontrowersyjną. Autor bardzo ciekawie i rzetelnie ją opisuje, opiera się na materiałach z archiwum Automobilklubu Morskiego.

Kolejny artykuł w tej części powstał jako unikatowa wypowiedź dwojga uczonych: Zbigniewa Cywińskiego i Ewy Marii Kido, ojca i córki od lat powiązanych wspólnymi zainteresowaniami naukowymi. Wyjątkowość tego tekstu polega m.in. na medytacyjnym charakterze rozwijanej w nim refleksji. Autorzy, pokazując powiązania między – umownie – duchem i materią, wysuwają swoje tezy. Jedną z nich stanowi stwierdzenie, że działania w obszarze nauk technicznych, wyrażające „poprzedzanie materii przez ducha”, są ugruntowane w wartościach. Według kolejnej filozofia jest wspólnym językiem dla nauk technicznych i humanistycznych. W argumentacji powołują się głównie na własne doświadczenia, polskie (gdańskie) oraz japońskie dokonania.

Artykuł Mateusza Rutkowskiego z perspektywy myśli edukacyjnej analizuje postaci demoniczne w kociewskich historiach – podaniach, baśniach i legendach Romana Landowskiego. Zainteresowany niekonwencjonalnymi formami obecności autor studiuje „nadprzyrodzoność” kociewskich zjaw, w obdarzaniu ich uwagą dostrzega głęboki sens pedagogiczny. Tekst ten otwiera cykl trzech artykułów. Kolejne w podobnej ramie teoretycznej osadzają studia nad „obecnością nieobecnego”, często demoniczną w jej symbolicznych wersjach i fizycznych reprezentacjach. Cykl stanowi rezultat studiów i badań realizowanych w ramach mojego seminarium doktorskiego z pedagogiki społecznej w roku akademickim 2021–2022. Po doświadczeniu analiz widmologicznych (sfinalizowanych książką *Eduwidma, rzeczy i miejsca nawiedzone*¹) zainteresowaliśmy się widmową, „mającą miejsce” w naszej lokalnej – gdańskiej i pomorskiej – przestrzeni obecnością niechcianą i odstraszącą: upiorami, demonami itp.

Autorzy kolejnego tekstu w tym cyklu Michalina B. Hładun, Kacper Kowalski i Martyna Pilas z pozycji osób pracujących zawodowo w szkole podjęli problematykę z pola pedagogiki miejsca – w świetlicy szkolnej dostrzegli „miejsce, które straszy”. Konkluzje ich badawczego studium mają znaczenie prospektywne, orientujące się na ważne zmiany w przestrzeni szkoły.

¹ *Eduwidma, rzeczy i miejsca nawiedzone*, red. M. Mendel, Gdańsk 2020.

Zamykający ten cykl tekst Jarosława Rutkowskiego przedstawia ślady obecności dawnych mieszkańców Pomorza, które autor napotyka podczas badawczych wędrówek. Z wrażliwością na przenikanie się przeszłości, terażniejszości i przyszłości odkrywa on fascynujące elementy pomorskiego krajobrazu społeczno-kulturowego, w którym duchowe i emocjonalne wymiary rzeczywistości w lokalnej autokreacji odgrywają rolę tak samo istotną, jak te, które dyktują intelekt i racjonalna ocena świata. Akcentuje w tym kategorię „mgliste straszdyła” mającą wyrażać pracę pomorskich traum i lęku, który – choć odnosi się do doświadczeń przodków – stale jest przeżywany.

Drugą część wypełniają teksty przedstawiające biografie oraz interesująco problematyzowane epizody biograficzne. Część tę otwiera artykuł Andrzeja Cylwika, w którym autor opisuje nieznaną dotychczas w historiografii aspekt działalności znanego sopocianina Ernsta Augusta Claaszena jako agenta konsularnego USA w Gdańsku. Poza materiałami udostępnionymi przez Muzeum Sopotu Andrzej Cylwik analizuje mało znane raporty z amerykańskich kontroli dokonywanych w miejscu pracy Claaszena (Stary Dom Ławy w Gdańsku). Zwraca też uwagę na interesujący dylemat podnoszony przez bohatera artykułu – sens utrzymywania Niemca i gdańskiego przedsiębiorcy na stanowisku amerykańskiego agenta konsularnego w Gdańsku. Artykuł ten niewątpliwie wnosi do historiografii Gdańska nowe elementy, akcentując przy tym amerykański punkt widzenia na gdańską i pomorską rzeczywistość początków XX w.

Dalej w części drugiej znajduje się esej historyczny Józefa Borzyszkowskiego o dziejach *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, wydawanego w latach 1992–2012 przez Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Można z przekonaniem stwierdzić, że w historii wydawnictw GTN jest to chlubna wizytówka Towarzystwa. Chyląc czoła przed Autorem, zasłużonym w rozwijaniu i kultywowaniu tradycji tego periodyku, jako społeczność GTN postulujemy, by widzieć w tym słowniku aktywnie inspirujące dziedzictwo, warte popularyzacji, aby zapewnić lepszą przyszłość. Niech jednym z wyrazów produktywności tego znakomitego dziedzictwa będzie zamieszczony dalej biogram upamiętniający zasłużonego działacza emigracyjnego Józefa Stańczewskiego. Napisał go Stefan Rafiński, wieloletni współpracownik *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*, autor blisko sześćdziesięciu opublikowanych w nim życiorysów.

Inną pomorską biografią jest – napisany z autobiograficznej perspektywy – artykuł Zbigniewa Cywińskiego, emerytowanego profesora Politechniki Gdańskiej, który z perspektywy myśli filozoficznej przedstawia swoje naukowe i życiowe przesłanie. W tym refleksyjnym esej na podstawie własnych doświadczeń autor ukazał wzajemne przenikanie się techniki i wartości humanizmu, istotne szczególnie we współczesnej kryzysowej rzeczywistości.

Kolejne dwa teksty wiążą się z nadaniem – w uroczystej oprawie obchodów 100-lecia powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki – honorowego członkostwa Gdańskiego Towarzystwa Naukowego profesorowi Józefowi Borzyszkowskiemu i profesorowi Januszowi Rachoniowi. To laudacje autorstwa Marii Mendel i Ryszarda Katulskiego, upamiętniające dokonania tych liderów GTN. Obie można

nazwać „pomorskimi biografiami”, które wpisują się w problematykę tomu, prezentują dokonania ich bohaterów, wybitnych profesorów stale żywo zaangażowanych w tworzenie i umacnianie demokratycznego charakteru wspólnoty, której są częścią.

Mozna powiedzieć, że wszystkie teksty dwóch pierwszych części tomu wzajemnie do siebie nawiązują ze względu na pomorską tematykę, a pod względem treści dialogują – w biograficznych ujęciach pokazują operacyjną stronę zaprezentowanych faktów historycznych czy ich kulturowych kontekstów.

Natomiast do dialogu literalnie nawiązuje – wypełniający część trzecią *Dialog* – artykuł w języku angielskim, prezentujący wyniki zrealizowanego w Uniwersytecie Gdańskim projektu naukowo-artystycznego. Małgorzata Karczmarzyk przedstawia dialog w działaniu, które angażuje zarówno intelektualne aspekty społecznych relacji, jak ich duchowe i emocjonalne strony. Początkowo projekt „malowania dialogów” zakładał współpracę z gdańskimi artystami, z czasem rozwinął się, angażując wielu mieszkańców Gdańska w różnym wieku. Tekst koncentruje się na malarskim dialogowaniu realizowanym w toku badania w działaniu (*action research*) ze studentami UG w latach 2021–2022.

Tom kończą – standardowe w formacie strukturalnym czasopisma – sprawozdania i recenzje oraz inne informacje związane z działalnością GTN.

Wśród sprawozdań przedstawiamy tekst Janusza Rachonia, byłego rektora Politechniki Gdańskiej, który w działalności GTN zainicjował i przez lata rozwijał – wraz z uczestnikami cyklu konferencji oraz wydarzeń im towarzyszących – wielce produktywną refleksję nad fenomenem tzw. złotego trójkąta: „Nauka – Polityka – Biznes”. Autor, bohater przedstawionej w tomie biograficznej laudacji, tu niejako prezentuje się osobiście i na swój sposób, czyniąc to przez pryzmat dokonań wspólnych. Warto pamiętać, że to Janusz Rachoń dał im ożywczy impuls i przez lata je animował.

W tej części znajdują się również noty sprawozdawcze – krótkie doniesienia z gdańskich badań artystycznych, zrealizowanych w 2022 r., pierwszym roku wojny. Pochodzące z różnych krajów doktorantki Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku: Kamila Czosnyk, Hanna Shumska, Aneta Lehmann i Elena Vertikova przedstawiają swoje poruszające prace artystyczne, które powstały w związku z ich studiami i badaniami o charakterze społeczno-politycznym. Uzyskane wyniki to m.in. rodzaj artystycznego opisu kondycji własnej Ukraińców, Rosjan i Polaków oraz szerzej rozumianej kondycji społecznej, ulegającej przemianom w warunkach napaści Rosji na Ukrainę i trwającej tam okrutnej i wyniszczającej wojny.

Zamieszczamy też napisaną przez Macieja Pająka recenzję monografii Tomasza Snarskiego *Kościół katolicki wobec kary śmierci. Między prawem a filozofią i teologią*. Ta ważna społecznie i politycznie, stale aktualna problematyka od lat absorbuje uwagę jej gdańskiego badacza. Tomasz Snarski penetruje ten obszar jako prawnik z Uniwersytetu Gdańskiego i zarazem działacz Gdańskiego Towarzystwa Naukowego.

Historie, biografie, życie i śmierć w nieskończonej relacji przenikają treść tomu 82. Trafia on do Czytelników i Czytelniczek, mówiąc o roku 2022, który należy już do przeszłości. Jako tworzący ten tom zespół pragniemy, by prowokował on refleksyjne podejście do lat poprzednich i rozniecał na nowo nadzieję co do tych, które nadejdą.

Maria Mendel